

ԳՈՒՅՔԻ՝ ԱՊՕՐԻՆԻ ԾԱԳՈՒՄ ՈՒՆԵՆԱԼՈՒ «ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾԻ» ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ ԵՎ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ*

Երևանի պետական համալսարան

Քաղաքացիական բռնազանձման կառուցակարգը նորույթ է Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում, և դրա ինչպես համապարփակ, այնպես էլ առանձին ինստիտուտների հետազոտության անհրաժեշտությունը խիստ արդիական է: Այս առումով առանձնապես կարևոր է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի հետ կապված հարցերի քննարկումը, քանի որ դրա իրավաչափ կիրառումը ունի առանցքային նշանակություն քննարկվող կառուցակարգի շրջանակում հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման, ինչպես նաև մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության երաշխավորման տեսանկյուններից: Միջազգային փաստաթղթերի, հայրենական օրենսդրության և դատավարագիտության մեջ ձևավորված մոտեցումների հիման վրա աշխատանքում ներկայացվում են ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման վարույթի ընդհանուր իրավական բնութագիրը, դրա փուլերը, ապացուցողական կանխավարկածների էությունը և դատավարական նշանակությունը, գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի գործողության պայմանները և դրա ուժով ենթադրվող փաստը, ինչպես նաև սույն վարույթում կիրառելի «հավանականությունների հավասարակշռման» կամ «ապացույցների գերակշռման» չափանիշը: Հոդվածում հեղինակը ներկայացնում է գիտագործնական մի շարք եզրահանգումներ, որոնցից են գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի դատավարագիտական ընկալումներին անհամապատասխանությունը, դրա՝ վարկածի բնույթ ունենալը և ապացուցման միջոցների որոշակի շրջանակով ապացուցման ենթակա լինելը և այլն:

* **Տիգրան Մարկոսյան** – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի իրավաբանական կլինիկայի դասախոս-կոորդինատոր, Սնանկության գործով կառավարիչների որակավորման հանձնաժողովի անդամ, Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի անդամ

Тигран Маркосян – кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского процесса ЕГУ, преподаватель-координатор юридической клиники юридического факультета ЕГУ, член Квалификационной комиссии управляющих по делам о банкротстве, член Комиссии по защите конкуренции РА

Tigran Markosyan – PhD in Law, Associate Professor at YSU Chair of Civil Procedure, Lecturer-Coordinator at the Legal Clinic of YSU Faculty of Law, Member of the Commission for the Qualification of the Bankruptcy Managers, Member of the Competition Protection Commission of the RA

Էլ. փոստ՝ tigranmarkosyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4671-1663>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 31.10.2024

Գրախոսվել է՝ 15.10.2024

Հաստատվել է՝ 15.12.2024

© The Author(s) 2024

Հոդվածում ներկայացված եզրահանգումները կարող են ուղենիշային լինել իրավակիրառ պրակտիկայի, ինչպես նաև առկա կարգավորումների հետագա զարգացման համար:

Բանալի բաներ – քաղաքացիական բռնազանձում, ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման վարույթ, *in rem*, դատական ապացուցում, ապացուցման բեռ, կանխավարկած, վարկած, հերքում, հավանականությունների հավասարակշռում, ապացույցների գերակշռում

Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձումը ավանդաբար իրականացվել է մեղադրական դատավճռի հիման վրա՝ որպես հետևանք նպատակ ունենալով հանցանք կատարած անձանց զրկելու այդպիսի գործունեության արդյունքում ստացված օգուտներից: Ըստ այդմ, այն ուղղված է հանցավոր ճանապարհով ստացված կապիտալի նվազեցմանը, որը կարող է օգտագործվել հետագա հանցավոր գործունեության ընթացքում, նոր հանցագործություն կատարելու խթանների վերացմանը, ինչպես նաև այն իրողության երաշխավորմանը, որ հանցանքի միջոցով չի կարելի վաստակել: Մյուս կողմից՝ անհիմն հարստացումը խախտում է սոցիալական արդարության սկզբունքը, և դրա լայն տարածումը ստեղծում է գույքային հարաբերություններում քառսի սպառնալիք և, ի վերջո, կարող է հանգեցնել սոցիալական ցնցումների¹:

Այդուհանդերձ, մեղադրական դատավճռի հիման վրա ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձումը երբեմն անհնար է դառնում քրեական հետապնդումը բացառող տարատեսակ հանգամանքների (մեղադրյալի մահ, համաներում և այլն) ուժով²: Բացի այդ, նման գույքի բռնազանձմանը հաճախ խոչընդոտում է իրավասու մարմինների վրա դրված բարձր ապացուցողական շեմը և միջազգային համագործակցության անարդյունավետությունը³:

Շարադրվածով կարելի է պայմանավորել այն իրողությունը, որ ներկայումս, քրեական վարույթում ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման ինստիտուտին զուգահեռ, լայն տարածում է ստացել քրեական վարույթից դուրս ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնազանձման կառուցակարգը, որի նախաձեռնման համար մի դեպքում հիմք է համապատասխան քրեական վարույթը, սակայն կախված չէ դրա արդյունքից, իսկ մյուս դեպքում բռնազանձումը նախաձեռնվում է գույքի դեմ՝ անկախ որևէ քրեական վարույթի առկայությունից⁴: Ըստ այդմ, այն հայտնի է «քաղաքացիական բռնազանձում», «*in rem*

¹ St' u Шедрин Н.В. Проблемы и перспективы криминализации незаконного обогащения публичных должностных лиц // Имущественные отношения в Российской Федерации, Право, 2018, էջ 63-64:

² St' u Теодор Гринберг, Линда Сэмюэль, Вингейт Грант, Ларисса Грей, Возврат похищенных активов: Руководство по конфискации активов вне уголовного производства; Пер. с англ. — М.: Альпина Паблишерз, 2010, էջ 35-36:

³ St' u Resolution 2218, Fighting organised crime by facilitating the confiscation of illegal assets, adopted by the Parliamentary Assembly on 26 April 2018 (17th Sitting), 3.

⁴ St' u Использование ареста и конфискации без вынесения обвинительного приговора Совет

բռնագանձում» և այլ անվանումներով⁵:

Քաղաքացիական բռնագանձումը, քրեական վարություն բռնագանձման ինստիտուտի հետ որոշ ընդհանրություններով հանդերձ, ունի սկզբունքային տարբերություններ, որոնցից է մեղադրական դատավճռի պահանջի բացակայությունը⁶: Մյուս կողմից՝ այն ուղղված է ավելի լայն շրջանակի ապօրինի գույքի դեմ: Մասնավորապես, քաղաքացիական բռնագանձումը կիրառելի է ինչպես հանցավոր ճանապարհով, այնպես էլ ապօրինի այլ եղանակով ձեռք բերված գույքի առնչությամբ⁷:

Քաղաքացիական բռնագանձման կառուցակարգի գոյությունը թույլ է տվել ոչ միայն շեղվել «ողջամիտ կասկածից վեր» ապացուցողական շեմից, այլև օրենսդրորեն ձևակերպել որոշակի կանխավարկածներ կամ գույքի սեփականտիրոջ վրա դնել ապացուցման պարտականությունը՝ պայմանով, որ նրան տրվեն դատավարական համարժեք երաշխիքներ⁸:

Հիշյալ մոտեցումն ամրագրված է նաև միջազգային մի շարք փաստաթղթերում: Այսպես, օրինակ՝ Կոռուպցիայի դեմ ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածի 8-րդ մասը անդամ պետություններին առաջարկում է քննարկել այն մասին պահանջներ սահմանելու հնարավորությունը, որ հանցագործություն կատարած անձը, այնքանով, որքանով այդպիսի պահանջը համապատասխանում է իրենց ներքին օրենսդրության հիմնարար սկզբունքներին և դատական ու այլ քննության բնույթին, ապացուցի հանցագործություններից ստացված այնպիսի ենթադրյալ եկամուտների կամ այլ գույքի օրինական ծագումը, որոնք ենթակա են բռնագանձման, իսկ Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին 1988թ. ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 7-րդ մասը սահմանում է ենթադրյալ եկամուտների կամ բռնագանձման ենթակա այլ գույքի օրինական ծագումն ապացուցելու բեռի տեղափոխումն ապահովելու հնարավորությունը այն պայմանով, որ այդպիսի միջոցը համապատասխանի ազգային օրենսդրության սկզբունքներին, դատական և այլ քննության բնույթին: Այս առումով ուշագրավ է նաև ԵՄ Խորհրդարանական վեհաժողովի թիվ 2218 բանաձևի հղումը Իռլանդիայի, Իտալիայի, Նիդերլանդների և Միացյալ Թագավորության ընդունած օրենսդրություններին, որոնք հեշտացրել են ապօրինի

Европы, 2021, էջ 10:

⁵ Տե՛ս **Теодор Гринберг, Линда Сэмюэль, Вингейт Грант, Ларисса Грей**, նշվ. աշխ., էջ 35:

⁶ Տե՛ս **Жан-Пьер Брюн, Ларисса Грей, Кевин Стивенсон, Клайв Скотт**; Руководство по возврату активов для специалистов-практиков, Пер. с англ. — М.: Альпина Паблишер, 2012, էջ 28-29, 161-163:

⁷ Տե՛ս **Venice Commission**, CDL-AD (2022)048, Amicus curiae Brief for the Constitutional Court of Armenia on certain questions relating to the Law on the Forfeiture of Assets of Illicit Origin, adopted by the Venice Commission at its 133rd Plenary Session (Venice, 16-17 December 2022), կետ 25:

⁸ Տե՛ս **Довидас Виткаускас, Григорий Диков**՝ Защищая право на справедливое судебное разбирательство, предусмотренное Европейской конвенцией по правам человека. - М.: Развитие правовых систем, 2018, էջեր 133-138:

ծագում ունեցող գույքի բռնագանձումը՝ իջեցնելով ապացուցման շեմը՝ փաստական բնույթի կանխավարկածների օգտագործմամբ, իսկ որոշ դեպքերում նաև de facto տեղափոխելով ապացուցման բեռը պատասխանողի վրա⁹:

Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում «Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման մասին» օրենքով¹⁰ (այսուհետ՝ նաև Օրենք) ներդրված քաղաքացիական բռնագանձման կառուցակարգի հիմքում ևս դրված է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, որի իրավաչափ կիրառումը ունի առանցքային նշանակություն հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման, ինչպես նաև մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության երաշխավորման տեսանկյուններից:

Այս համատեքստում հարկ է նախնառաջ որոշակի անդրադարձ կատարել ապացուցողական կանխավարկածների էության և դատավարական նշանակության բացահայտմանը:

Այսպես, քաղաքացիական դատավարությունում ապացուցման գործընթացի ճիշտ կազմակերպման, ապացուցողական նյութի լրիվության, վարույթի բնականոն ընթացքի ապահովման և արդյունքում գործի ճիշտ լուծման համար կարևոր նշանակություն ունի այն հարցը, թե դատավարության կոնկրետ որ մասնակցի վրա է ընկնում գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների ապացուցման ծանրությունը կամ ապացուցման բեռը: Դրան համապատասխան՝ ապացուցման բեռի բաշխման կանոնները հանդես են գալիս այն կառուցակարգի դերում, որը թույլ է տալիս գործով ձեռք բերված ապացույցների ոչ բավարար լինելու, դրանց հակասականության կամ բացակայության պայմաններում որոշելու այն սուբյեկտին, ով պարտավոր է ներկայացնել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները հաստատող ապացույցները և պետք է կրի այդ պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու բոլոր անբարենպաստ հետևանքները¹¹:

Ապացուցման պարտականությունը իրավաչափ չափանիշների հիման վրա բաշխելու ընթացակարգում իրենց առանձնահատուկ տեղն ունեն ապացուցողական կանխավարկածները: Նյութական և դատավարական օրենսդրության նորմերով սահմանվում են ապացուցողական կանխավարկածներ, որոնք ապացուցման առարկայի մեջ մտնող որոշակի փաստերի գոյության կամ բացակայության վերաբերյալ իրավական ենթադրություններ են, որոնք հերքելու պարտականությունն օրենքով դրված է դատավարության կոնկրետ

⁹ St' u Resolution 2218, Fighting organised crime by facilitating the confiscation of illegal assets, adopted by the Parliamentary Assembly on 26 April 2018 (17th Sitting), 3:

¹⁰ Ընդունվել է 16. 04. 2020թ.: Ուժի մեջ է մտել 23. 05. 2020թ.: St' u ՀՀՊՏ 2020.05.13/50(1605) Հոդ.580:

¹¹ St' u, օրինակ՝ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԴ/10332/02/20 քաղաքացիական գործով 2021 թվականի դեկտեմբերի 30-ի որոշումը:

մասնակցի վրա: Ուստի ապացուցողական կանխավարկածներն ապացուցման այնպիսի հատուկ կանոններ են, որոնք ոչ թե կոնկրետացնում են ապացուցման պարտականությունը բաշխելու ընդհանուր կանոնը, այլ նախատեսում են այդ կանոնից որոշակի բացառություններ, որոնց ուժով պահանջի կամ առարկության հիմքում ընկած փաստի գոյությունն օրենքի ուժով ենթադրվում է, քանի դեռ վարույթի մյուս կողմը հակառակը չի ապացուցել¹²: Ըստ այդմ, որպես կանխավարկած ամրագրող նորմի տարրեր առանձնացվում են դրա հիպոթեզը (կանխավարկածի գործողության պայմանները), դիսպոզիցիան (ենթադրվող փաստը) և «հակականխավարկածը», այսինքն՝ կանխավարկածի հերքման հնարավորության նախատեսումը: Ընդ որում, հենց վերջին տարրն է կանխավարկածը այդպիսին դարձնում¹³:

Ապացուցողական կանխավարկածները իրականացնում են դատավարական որոշակի գործառույթներ, որոնցից են՝ կանխավարկածի գործողության համար անհրաժեշտ փաստերի (փաստեր-հիմքեր) և կանխավարկածը հերքող փաստերի էականության պայմանավորումը և ապացուցման առարկայի շրջանակում ներառումը, ապացուցման բեռից ազատումը և հակառակի ապացուցման բեռի սահմանումը, ինչպես նաև դատավարական խնայողությունը¹⁴:

Գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի հետ կապված կարգավորումները կենտրոնացված են Օրենքի 22-րդ հոդվածում, որի 1-ին մասը սահմանում է, որ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հարաբերություններում գործում է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, քանի դեռ չի ապացուցվել գույքի ձեռքբերման օրինականությունը, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը կարող է կայացնել վճիռ՝ հիմք ընդունելով գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, եթե գործի քննության արդյունքում հայցվորն ապացուցում է, որ պատասխանողին պատկանող գույքը, այդ թվում՝ մեկ միավոր գույքը, մի քանի միավոր գույքը կամ մեկ միավոր գույքի բաժինը, չի հիմնավորվում օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով: Մինչդեռ ժամանակ, քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսում է, որ պատասխանողը կարող է հերքել գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը՝ ներկայացնելով օրինական եկամուտներով գույքի ձեռքբերումը հիմնավորող ապացույցներ:

Վկայակոչված կարգավորումների ուսումնասիրությամբ դժվար չէ նկատել, որ օրենսդիրը այս հարցի կապակցությամբ որդեգրել է իրար չհամընկնող երկու մոտեցումներ: Մասնավորապես,

¹² Տե՛ս Ս. Գ. Մեդրյան Ապացուցումը և ապացույցները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում, Եր., Արդարադատության ակադեմիա, 2020, էջեր 105-106, 111:

¹³ Տե՛ս Мильков ПИП, Жагорина СПАД Доказательственные презумпции в гражданском и арбитражном процессе: теоретический аспект // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, Право, 2011, էջ 285:

¹⁴ Տե՛ս Зацепина О.Е. Классификация правовых презумпций // Актуальные проблемы российского права, Право, էջ 84:

1. ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հարաբերություններում գործում է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը, քանի դեռ չի ապացուցվել գույքի ձեռքբերման օրինականությունը.

2. գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործում է, եթե հայցվորն ապացուցում է, որ պատասխանողին պատկանող գույքը չի հիմնավորվում օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով:

Այլ կերպ ասած՝ Օրենքը գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու փաստը մի դրույթում ամրագրել է որպես իրավական ենթադրություն, իսկ մյուս դրույթում՝ ապացուցման ենթակա փաստ: Այնինչ թե՛ առաջին, թե՛ երկրորդ մոտեցումներն էլ ունեն խնդրահարույց կողմեր:

Ամենից առաջ պետք է նշել, որ «ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հարաբերություններում» ձևակերպումը չափազանց լայն է, քանի որ այն ներառում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման ողջ վարույթը: Այն իրավասու մարմնի¹⁵ նախաձեռնած ընթացակարգ է, որն սկսվում է հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրություն սկսելու վերաբերյալ որոշման կայացմամբ, ներառում է գույքի քաղաքացիական բռնագանձման հայցի հարուցումը և ավարտվում է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման հայցի վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտով կամ սույն օրենքով նախատեսված այլ հիմքերով, իսկ հայց հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրությունն էլ իր հերթին ընթացակարգ է, որն ուղղված է ապօրինի ծագում ունեցող գույքի առկայության, դրա ծավալների և շահագրգիռ անձանց շրջանակի վերաբերյալ տվյալներ ձեռք բերելուն:

Ասվածից հետևում է, որ ուսումնասիրությունը և ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթը հարաբերակցվում են ինչպես մասը և ամբողջը: Այլ կերպ ասած՝ ուսումնասիրությունը հիշյալ վարույթի ինքնուրույն փուլն է, որը նախորդում է դատական վարույթին, այսինքն՝ ունի «մինչդատական» բնույթ¹⁶: Նման պայմաններում ակնհայտ է, որ գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը կարող է գործել միայն դատական քննության ժամանակ, քանի որ դրան նախորդող «մինչդատական» փուլն ուղղված է հայց հարուցելու հիմքերի, այդ թվում՝ գույքի ապօրինի ծագում ունենալու հարցը պարզելուն:

Այս դիրքորոշման օգտին է խոսում նաև Օրենքի 22-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը դատարանի կողմից գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածի կիրառումը պայմանավորում է հայցվորի կողմից պատասխանողին պատկանող գույքի՝ օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով չհիմնավորված լինելու հանգամանքի ապացուցմամբ: Այլ կերպ ասած՝ այս

¹⁵ Օրենքի իմաստով՝ Գլխավոր դատախազության պատասխանատու ստորաբաժանում:

¹⁶ Տե՛ս **Vahe Hovhannisyan, Tigran Markosyan**. The institutional features of the judicial oversight on the legitimacy of the "pre-judicial" phase of the proceedings for confiscation of property of illicit origin // Bulletin of Yerevan University C: Jurisprudence, 2 (39) 2023, էջ 178:

կանխավարկածը գործում է, եթե հայցվորը ապացուցում է գույքի՝ օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով չհիմնավորված լինելու հանգամանքը և դա անում է դատական քննության փուլում:

Նշյալ հետևությամբ էլ հերքվում է Օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասում ձևակերպված այն միտքը, որ քանի դեռ չի ապացուցվել գույքի ձեռքբերման օրինականությունը ինքնաբերաբար գործում է գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը:

Այդուհանդերձ, քննարկվող կանխավարկածի հիպոթեզի (կանխավարկածի գործողության պայմանները) և դիսպոզիցիայի (նույնը ինքը՝ ենթադրվող փաստը) ուսումնասիրությունը հանգում են միևնույն փաստին: Այսպես, քննարկվող կանխավարկածի ուժով ենթադրվող փաստը ապօրինի ծագում ունեցող գույքն է, որը Օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում ունի հետևյալ սահմանումը. «գույք, այդ թվում՝ մեկ միավոր գույք, մի քանի միավոր գույք կամ մեկ միավոր գույքի բաժին, որի ձեռքբերումը սույն օրենքով նախատեսված կարգով չի հիմնավորվում օրինական եկամուտներով՝ անկախ սույն օրենքի ուժի մեջ մտնելուց առաջ կամ հետո ձեռք բերված լինելու հանգամանքից, ինչպես նաև այդպիսի գույքի օգտագործումից ստացվածը (պտուղները, արտադրանքը, եկամուտները)», իսկ կանխավարկածի գործողության պայմանները, ինչպես նշվեց, դատական քննության փուլում հայցվորի կողմից պատասխանողին պատկանող գույքի՝ օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով չհիմնավորված լինելու հանգամանքի ապացուցումը:

Արդյունքում ստացվում է, որ գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործում է, եթե հայցվորը ապացուցում է գույքի ապօրինի ծագում ունենալու փաստը: Այլ խոսքով՝ այս կանխավարկածի հիպոթեզը և դիսպոզիցիան համընկնում են, ինչը չի համապատասխանում ապացուցողական կանխավարկածների դատավարագիտական ընկալմանը:

Նման պայմաններում կարելի է եզրահանգել, որ թեև Օրենքն օգտագործում է «գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկած» ձևակերպումը, այնուամենայնիվ տվյալ դեպքում խոսքը ոչ թե կանխավարկածի, այլ վարկածի մասին է: Այսինքն՝ ենթադրություն, որը դեռևս ենթակա է ապացուցման: Ընդ որում, օրենսդիրը արդարացիորեն սահմանափակել է իրավասու մարմնի կողմից այս փաստի հաստատման համար անհրաժեշտ ապացուցողական նյութի շրջանակը միայն հասանելի և դրա շնորհիվ հայտնի դարձած օրինական եկամուտների վերաբերյալ տվյալներով, քանի որ հակառակ մոտեցումը, այսինքն՝ օրինական եկամուտների վերաբերյալ հնարավոր բոլոր ապացույցների ներկայացման պահանջը իրավասու մարմնի համար կլիներ անիրագործելի: Այս առումով ուշագրավ է Օրենքի ընդունման հիմնավորման հետևյալ հատվածը. «Հաշվի առնելով, որ գույքի ծագման վերաբերյալ ապացույցները, այն ծավալով, որով դրանք ձեռք բերելու հնարավորություն չունի իրավասու մարմինը, գտնվում են գույքը ձեռք-

բերած անձի մոտ՝ օրենքի նախագիծը նախատեսում է հայցի բավարարման հնարավորություն, եթե իրավասու մարմինը ապացուցում է, որ պատասխանողին պատկանող գույքը չի հիմնավորվում հայցվորին հասանելի օրինական եկամուտների վերաբերյալ տվյալներով: Համապատասխանաբար, պատասխանողը կարող է հերքել կանխավարկածը՝ ապացուցելով գույքի օրինական ձեռքբերումը՝ ներկայացնելով այն փաստաթղթերը, որոնք օրենքի ուժով հասանելի են միայն պատասխանողին»:¹⁷

Միևնույն ժամանակ, Օրենքի և դրան առնչվող փաստաթղթերի համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս քննարկվող կանխավարկածի հիման վրա որպես ենթադրվող փաստ դիտարկել ոչ թե գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալը, այլ այդ գույքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ չափով օրինական եկամուտների բացակայությունը:

Բանն այն է, որ հիշյալ փաստը ուղղակիորեն չի հիշատակվում Օրենքում, փոխարենը գույքը ապօրինի ծագում ունեցող է համարում այն դեպքում, երբ գույքի ձեռքբերումը հիմնավորված չէ օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով: Սակայն ակնհայտ է, որ այս երկու փաստերի միջև առկա է որոշակի տրամաբանական կապ, քանի որ գույքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ չափով օրինական եկամուտների առկայության դեպքում դրանք վարույթի ընթացքում կհիմնավորվեին, իսկ համապատասխան հիմնավորման բացակայությունը վկայում է անհրաժեշտ չափով օրինական եկամուտների բացակայության մասին՝ իհարկե չբացառելով բացառիկ իրավիճակները, երբ ինչ-ինչ պատճառներով գույքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ չափով օրինական եկամուտների առկայության փաստը չվկայակոչվի կամ չհիմնավորվի: Այդ իսկ պատճառով կարելի է արձանագրել, որ այս դեպքում գույքի ձեռքբերումը օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով հիմնավորված չլինելու փաստի ուժով ենթադրվող փաստ է դառնում այդ գույքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ չափով օրինական եկամուտների բացակայությունը:

Նման հետևությունը ամրապնդվում է նաև Օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «քանի դեռ չի ապացուցվել գույքի ձեռքբերման օրինականությունը» և 3-րդ մասի «հերքել գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը՝ ներկայացնելով օրինական եկամուտներով գույքի ձեռքբերումը հիմնավորող ապացույցներ» ձևակերպումներով, որոնցում որպես հակականխավարկած հիշատակվում է գույքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ չափով օրինական եկամուտների առկայության ապացուցումը: Այստեղ էլ պետք նկատել, որ պատասխանողի համար նման պարտականությունը ծագում է, այսինքն՝ ապացուցման բեռը տեղափոխվում է գույքի սեփականատիրոջ վրա միայն այն դեպքում, երբ իրավասու մարմինը ապացուցի, որ օրինական եկամտի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալները չեն համապատասխանում ձեռք բերված

¹⁷ Տե՛ս <https://www.e-draft.am/projects/1931/about>

գույքին¹⁸:

Հարկ է նշել նաև, որ թե հայցվորի կողմից գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու ենթադրության, թե պատասխանողի կողմից հակառակի ապացուցումը ենթարկվում է ոչ ստանդարտ ապացուցողական շեմի: Խոսքը «հավանականությունների հավասարակշռման» կամ «ապացույցների գերակշռման» չափանիշի մասին է:

Այդ առնչությամբ Եվրոպական միության 2014 թվականի հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված ակտիվների սառեցման և բռնագանձման վերաբերյալ թիվ 2014/42/EU դիրեկտիվի¹⁹ 21-րդ կետը սահմանում է, որ գույքի բռնագանձումը կարող է հնարավոր լինել, եթե դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ վիճելի գույքը ձեռք է բերվել հանցավոր գործունեության արդյունքում: Նշվածը չի նշանակում, որ պետք է հաստատվի հանցավոր գործունեությունից ձեռք բերված լինելու հանգամանքը, սակայն անդամ պետությունները կարող են բավարար համարել, որ դատարանը հավանականությունների հավասարակշռման կամ այլ ողջամիտ ենթադրությունների հիման վրա ավելի հավանական համարի գույքի՝ հանցավոր գործունեությունից ստացված լինելը, քան այլ գործունեությունից ստացված լինելը:

Ըստ էության, նույն տրամաբանությունն է արտացոլված Օրենքի վերաբերյալ Վենետիկի հանձնաժողովի 19.12.2022 կարծիքում, որի համաձայն՝ «Ինչ վերաբերում է ապացուցման չափորոշիչին, ՄԻԵԴ-ն օրինական է համարել, որ համապատասխան ներպետական մարմինները բռնագանձման որոշումներ կայացնեն՝ հիմնվելով ապացույցների գերակշռության վրա, որոնք ենթադրում են, որ պատասխանողների օրինական եկամուտները չէին կարող բավարար լինել խնդրո առարկա գույքը ձեռք բերելու համար: Իրոք, ամեն անգամ, երբ ծանր հանցագործություններից ստացված եկամուտների մասով քաղաքացիական դատավարության արդյունքում բռնագանձման մասին որոշում է կայացվել, Դատարանը նման վարչություն գույքի ապօրինի ծագման վերաբերյալ «ողջամիտ կասկածից դուրս» ապացույցներ չի պահանջել: Փոխարենը, հավանականությունների հավասարակշռության կամ ապօրինի ծագման մեծ հավանականության վերաբերյալ ապացույցը, որը զուգորդվում է սեփականատիրոջ՝ հակառակն ապացուցելու կարողության հետ, բավարար է համարվել թիվ 1.1 Արձանագրության 1-ին Հոդվածի համաձայն համաչափության թեստի նպատակների համար»²⁰:

¹⁸ St' u **Venice Commission**, CDL-AD(2022)048, Amicus curiae Brief for the Constitutional Court of Armenia on certain questions relating to the Law on the Forfeiture of Assets of Illicit Origin, adopted by the Venice Commission at its 133rd Plenary Session (Venice, 16-17 December 2022), կետ 33:

¹⁹ St' u Directive 2014/42/EU of The European Parliament and of The Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union:

²⁰ St' u **Venice Commission**, CDL-AD(2022)048, Amicus curiae Brief for the Constitutional Court of Armenia on certain questions relating to the Law on the Forfeiture of Assets of Illicit Origin, adopted by the Venice Commission at its 133rd Plenary Session (Venice, 16-17 December 2022), կետ 23:

Այսպիսով, կատարված հետազոտության հիման վրա կարելի է անել հետևյալ հիմնական եզրահանգումները.

1. Ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթը հանցավոր և այլ ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման արդյունավետ կառուցակարգ է, որը բաղկացած է «մինչդատական» և դատական փուլերից:

2. «Գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկած» ձևակերպումը բովանդակալի առումով չի համապատասխանում ապացուցողական կանխավարկածների դատավարագիտական ընկալմանը, քանի որ գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու կանխավարկածը գործում է, եթե հայցվորը ապացուցում է գույքի ապօրինի ծագում ունենալու փաստը: Այլ խոսքով՝ այս կանխավարկածի հիպոթեզը (կանխավարկածի գործողության պայմանները) և դիսպոզիցիան (ենթադրվող փաստը) համընկնում են:

3. Օրենքում նախատեսված կանխավարկածի հիման վրա որպես ենթադրվող փաստ կարող է դիտարկվել ոչ թե գույքի ապօրինի ծագում ունենալը, այլ այդ գույքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ չափով օրինական եկամուտների բացակայությունը:

4. Գույքի ապօրինի ծագում ունենալու փաստը ապօրինի ծագում ունեցող գույքի բռնագանձման վարույթում ունի վարկածի բնույթ:

5. Օրենսդիրը արդարացիորեն սահմանափակել է դատախազության կողմից գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու վարկածի հաստատման համար անհրաժեշտ ապացուցողական նյութի շրջանակը միայն հասանելի և դրա շնորհիվ հայտնի դարձած օրինական եկամուտների վերաբերյալ տվյալներով, քանի որ հակառակ մոտեցումը, այսինքն՝ օրինական եկամուտների վերաբերյալ հնարավոր բոլոր ապացույցների ներկայացման պահանջը դատախազության համար կլիներ անիրագործելի:

6. Գույքի ձեռքբերման օրինականությունը ապացուցելու պարտականությունը ծագում է, այսինքն՝ ապացուցման բեռը տեղափոխվում է գույքի սեփականատիրոջ վրա միայն այն դեպքում, երբ դատախազությունը ապացուցում է, որ գույքի ձեռքբերումը չի հիմնավորվում օրինական եկամտի հասանելի աղբյուրների վերաբերյալ տվյալներով:

7. Գույքի՝ ապօրինի ծագում ունենալու վարկածը ենթակա է հաստատման և հերքման ապացուցման «հավանականությունների հավասարակշռման» կամ «ապացույցների գերակշռության» չափանիշով:

ТИГРАН МАРКОСЯН – Правовой характер и содержание «презумпции» незаконного происхождения имущества. – Механизм гражданского взыскания является новшеством в правовой системе Республики Армения, и необходимость его всестороннего изучения, а также исследования отдельных институтов, имеет большую актуальность.

В этом контексте обсуждение вопросов, связанных с презумпцией незаконного происхождения имущества, имеет особое значение, поскольку его правомерное применение критически важно для поддержания баланса общественных и частных интересов в рамках рассматриваемого механизма, а также для гарантии эффективной защиты прав человека.

На основе подходов, выработанных в международных документах, отечественном законодательстве и процессуальном правоведении, в работе представлена общая правовая характеристика производства по обращению взыскания на имущество незаконного происхождения, его этапы, сущность и процессуальное значение доказательных презумпций, условия действия презумпции незаконного происхождения имущества и предполагаемый факт ее силы, а также критерий «баланса вероятностей» или «преобладания доказательств», применимый в данном производстве.

В статье автор представляет ряд научно-практических выводов, среди которых несоответствие процессуальных представлений о презумпции незаконного происхождения имущества, его гипотетический характер и возможность доказывания определенными средствами доказывания и т. д.

В результате можно констатировать, что выводы, изложенные в статье, могут стать ориентиром для дальнейшего развития правоприменительной практики, а также действующих регулирований.

Ключевые слова: гражданская конфискация, производство о конфискации имущества незаконного происхождения, *in rem*, судебное доказательство, бремя доказывания, презумпция, гипотеза, опровержение, баланс вероятностей, преобладание доказательств

TIGRAN MARKOSYAN – The Legal Nature and Content of the “Presumption” of Illicit Origin of Property. – The civil confiscation proceedings is a novelty in the Armenian legal system and the comprehensive study of both complex and individual issues holds significant relevance.

In this regard, the issues of the presumption of illegal origin of property is of particular importance, as its proper application is crucial for achieving a balance between public and private interests, as well as for ensuring human rights protection.

This work is based on international documents, domestic legislation, and procedural studies, outlining the general proceedings for confiscating property deemed to have an illicit origin, its stages, the nature of evidentiary presumptions and their procedural significance, the conditions under which the presumption of illegal origin is applied, and the implications of this presumption. It also addresses the concept of "balancing of probabilities" relevant to these proceedings, or the criterion of "preponderance of evidence."

In conclusion, the findings presented in this article may provide valuable insights for the ongoing development of legal practice and the refinement of existing regulations.

Key words: civil confiscation, proceedings for confiscation of property of illicit origin, *in rem*, judicial proof, burden of proof, presumption, hypothesis, rebuttal, balance of probabilities, preponderance of the evidence, civil confiscation, proceedings for confiscation of property of illicit origin